

Антонова Н.В.

Ф.Р. ЛІВІС ПРО АНГЛІЙСЬКУ “ЛІТЕРАТУРНУ ТРАДИЦІЮ”

Поняття “літературної традиції” та “культурної спадкоємності” є наріжними в критичних працях Ф. Р. Лівіса. Він неодноразово намагався встановити основні віхи розвитку “традиції” як в англійській поезії, так і в прозі. Проте, досить часто погляди критика не знаходили підтримки у дослідників його доробку. Питання, що аналізуються в статті, в певній мірі розглядають такі науковці, як Д. Урнов, Е. Грінвуд, Р. Хейман, В. Баклі, але їх праці мають в-основному загальний характер, де цілий ряд деталей залишається поза увагою. Таким чином, невирішеним та дискусійним є питання про місце в історії англійської літератури встановленої Лівісом “традиції”, її значення для визнання науковим світом обраних критиком письменників.

Мета даної публікації – дослідити трактування Ф.Р. Лівісом проблеми традиції в історії англійського роману та з’ясувати значення його критичної діяльності для розвитку історії англійської літератури та літературознавства. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити особливості критичного методу Ф.Р. Лівіса, вказати його позитивні риси та недоліки;
- проаналізувати основні критичні праці дослідника, присвячені даній проблемі;
- простежити еволюцію його критичної думки стосовно творчості видатного англійського письменника Ч. Діккенса;
- розкрити значення наукових поглядів критика для розвитку історії англійської літератури та літературної критики.

Стаття виконана у руслі теми дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук “Ф.Р. Лівіс та соціокультурний напрям у літературознавстві Англії”.

В 1936 році Ф. Р. Лівіс завершив написання двох книг, що стосувалися поезії і звернувся до проблем прози, а саме роману. У своїй праці “Як навчати читанню” критик стверджував, що проза вимагає такого ж підходу, як і поезія, але сприймає його з набагато меншою готовністю.

У Лівіса має місце використання принципу “пильного прочитання”, який вимагав точної текстової інтерпретації художнього твору. Але якщо в сфері лірики застосування цього методу давало позитивні результати і сприяло правильному літературознавчому тлумаченню твору, то перенесення його на зовсім інший художній жанр зробило цей метод не допоміжним засобом, а перепорою до вичерпного розуміння художнього твору. Як відомо, принципи побудови епічних та драматургічних творів в набагато меншій мірі, на відміну від поезії, виявляються в мові або стилі. Тому вони не можуть бути розкриті лише читанням, тобто шляхом мовного та стилістичного аналізу тексту. На думку німецького літературознавця Р. Веймана, позиція Лівіса (інтерес до життєвих фактів, контакти із зовнішнім світом) більше інших відповідає вимогам прози, але глибоке переконання критика в тому, що “велика традиція” англійського роману починається з Дж. Еліот та Г. Джеймса “свідчить про обмежені можливості “пильного прочитання” [1, с. 129]. Неможливість застосування цих критеріїв до жанру прози досить чітко виявляється в його поглядах. Лівіс вважає “Важкі часи” Діккенса поетичним твором, що дозволяє йому тлумачити геній письменника як геній драматичного поета. Він підкреслює його майстерність володіння “словом, фразою, ритмом, образом”, а також легкість та свободу використання ним засобів англійської мови. Критик приходить до висновку, що в цьому йому “немає рівних, окрім Шекспіра”, і, як підсумок, стверджує: “Діккенс – великий поет” [2, с. 206]. В даному випадку обмеженість методу компенсується обдарованістю критика, впернений Вейман, але у його учнів це стає нестерпною односторонністю. Важко погодитися з Лівісом, що основи і методи критичного вивчення романів є такими ж, як для критичного вивчення складних ліричних віршів, адже на відміну від прозового твору “ліричний вірш можна утримувати в пам’яті і, таким чином, вивчати як завершене самостійне ціле” [3, с. 40]. Англійський літературознавець Роналд Хейман переконаний, що романіст в більшій мірі залежить “від тієї акумуляції, яка відбувається в голові читача” і що “неможливо зрозуміти якість цілого, якщо ізолювати уривок” [4, с. 67]. Лівіс погоджувався, що “сторінка роману, яка є визначальною у вигляді цілого, може виявитися незначною або навіть бідною, коли мова йде про весь твір” [3, с. 40]. Він розуміє складність створення критичної техніки для прози, але не вважає це неможливим. Точка зору Е. Рікурда, який називав роман “симфонічним твором” була посилена висловленням Лівіса – “роман як драматична поема”. Його підхід дуже відрізнявся від звичайного, заснованого на припущенні, що головна мета романіста – “створити світ”, а ознака майстерності – зовнішнє багатство. За словами англійського літературознавця Е. Грінвуда, роман – це така форма мистецтва, яка найменше всього поступається тій “дегуманізації мистецтва”, про яку писав Ортега-і-Гассет, і який вважав, що саме персонаж та атмосфера твору мають в ньому першорядне значення [3, с. 43]. Тому не дивно, що представники денатуралізуючих та дегуманізуючих шкіл критики, а особливо структуралізму, вважали “персонаж” занадто важким аспектом аналізу. Джонатан Каллер, дослідник структуралізму, також вказував на брак уваги прихильників цього напрямку головному аспекту роману – “діючий особі”. Критика Ф.Р. Лівіса заперечує денатуралізацію та дегуманізацію роману – найвидатнішої сили морального дослідження та розуміння людини, яка була невідомою класичній античності. Саме “Велика традиція” підкреслює важливість правильного розуміння та правильної оцінки цього винаходу для морального розвитку людства.

Основними книгами Ф.Р. Лівіса, присвяченими критиці роману є “Велика традиція” (“The Great Tradition”, 1948), “Д.Г. Лоуренс: Романіст” (“D.H. Lawrence: Novelist”, 1955) та “Діккенс – романіст”

(“Dickens: The Novelist”, 1970). Перша з них викликала бурхливу дискусію. Літературознавці знайшли її занадто звуженою, оскільки з “великої традиції” англійського роману був виключений ряд видатних романістів. Лівіс на той час був глибоко переконаний, що “крім Дж. Остен, Дж. Еліот, Г. Джеймса та Дж. Конрада в англійській літературі більше немає романістів, твори яких варто читати” [5, с. 1]. Реакція критики була передбачена дослідником, і у передмові він послідовно обґрунтовує свою точку зору. Український літературознавець О.С. Козлов абсолютно правий, коли стверджує, що “його[Лівіса] розуміння традиції англійського роману не позбавлено логіки та певного обґрунтування” [6, с. 83]. Головним чинником відбору письменників до “великої традиції” є специфічне застосування критерію “серйозності”, а “серйозні інтереси”, очевидно, уособлюють моральні інтереси, які критик перевіряє через свій власний досвід. Лівіс впевнений, що встановлений погляд на минуле англійської художньої літератури має бути рішуче переглянутий. На його думку, для того, щоб бути важливим історично, не обов’язково бути одним із визначних письменників, а “наполягати на перевазі деяких зовсім не означає бути байдужим до традиції” [5, с. 3]. Філдінг та Річардсон заслуговують те важливе місце, яке відведене їм в історії літератури, але лише тому, що їх творчість сприяла появі Дж. Остен, і це відкрило центральну традицію англійської художньої літератури. Лівіс вважає Дж. Остен “прекрасним прикладом відношення “індивідуального таланту” до традиції і підкреслює її вміння створювати прекрасні характери, а також давати змогу читачу забути про турботи та моральну напруженість цивілізованого життя. Критик впевнений, що Дж. Остен не була б великим романістом без глибокого проникнення в проблеми моралі. Саме через це він називає її (а не Дж. Еліот) “першим сучасним романістом” та засновником “великої традиції”.

Літературознавець Дональд Баклі бачить постійну тему цієї книги в тому, що обрані Лівісом письменники представляють в своєму мистецтві перемогу “життя” над його споконвічними ворогами: самообманом, непридатними умовностями мистецтва або життя, нежиттєздатним скептицизмом. Ця перемога завжди асоціюється з процесом самовизначення, коли сам автор або його персонажі визнають можливість існування взаємності у відносинах людей” [7, с. 185]. За словами Лівіса, всі великі романісти в цій “традиції” багато уваги приділяють “формі”; їм притаманна технічна оригінальність та спрямування власного генію на розробку своїх індивідуальних методів та способів дії. Таким чином, “велика традиція” представлена трьома письменниками (Дж. Еліот, Г. Джеймс та Дж. Конрад), які в традиційних класифікаціях навіть не вважаються провідними. Англійський критик Р. Хейман переконаний, що назву “Велика традиція” слід було взяти для роботи “Переоцінка”, що присвячена еволюції англійської поезії XVII – XIX століть, оскільки сама “Велика традиція” “концентрує увагу на тріо, до якого входять американець та поляк, чиєю другою мовою була французька” [4, с. 70].

Дж. Конрад був першим романістом, творчість якого досліджував Лівіс, маючи намір написати про нього всебічну критичну працю. Він ставить Конрада в один ряд з такими новаторами “форми” та “метода” як Дж. Остен, Дж. Еліот та Г. Джеймс і звертає увагу на глибоко серйозний інтерес письменника до життя. Лівіс погоджується з традиційним поглядом, що визначні романи Конрада, навіть якщо і стосуються морської тематики, то лише випадково. Оригінальність творчого генію Конрада виявляється в тому, що він є досить чутливим до тиску духовного клімату, що змінюється. Лівіс зосереджує свою увагу на таких його романах, як “Ностромо”, “Тайфун”, “Перемога” та “Секретний агент”. Його коментарі є завжди корисними для розуміння тексту, проте вони не виправдовують те твердження, що “Конрад був більш великим романістом, ніж Флобер через більшу глибину інтересу до людини та проблем моралі” [5, с. 30]. Р. Хейман робить зауваження, що дослідження творів Конрада не в хронологічному порядку перешкоджає критику визнати одну з головних невдач письменника: його нездатність відтворити своє власне попереднє досягнення. Найкращі сторінки критики присвячені роману “Ностромо”, який дослідник називає “шедевром форми”, де значення кожного персонажу та ситуації висловлено стисло і в напруженій схемі. Лівіс впевнений: виразність книги більше залежить від цього, ніж від “будь-якої глибини вивчення людського досвіду або аналізу поведінки людини” [5, с. 47]. Критик відзначає найголовніше, що турбує Конрада – відношення між матеріальним та духовним, і акцентує увагу на тому, що головна суспільно-політична тема книги відображає відношення між моральним ідеалізмом та матеріальними інтересами, в той час, як всі приватні теми мають характерне моральне значення.

Як критик роману Лівіс досяг зрілості в своїх есе про Дж. Еліот. Він знаходить у неї “глибоку серйозність того різновиду, який є першою умовою будь-якого справжнього інтелекту”, а також “інтерес до природи людини”, що дозволяє вважати її “видатним психологом” [5, с. 14]. Лівіс лише частково погоджувався з Г. Джеймсом, який стверджував, що “образи і ситуації Дж. Еліот розвиваються з її моральної свідомості і лише побічно є продуктами спостереження” [5, с. 33]. Дійсно, в таких книгах як “Сцени з життя клерикального духівництва”, “Адам Бід”, “Млин на Флоссі” та “Сайлес Марнер” письменниця відтворила спогади дитинства та юнацтва, свій власний досвід, але на цьому її матеріал було вичерпано, і для подальшої роботи їй було необхідно привести в дію іншу, інтелектуальну частину свого таланту. В процесі аналізу ще двох романів Дж. Еліот, “Ромили” та “Фелікса Холта”, Лівіс приходять до висновку, що лише єдина книга уособлює зрілий інтелект письменниці – це “Мідлмарч”. На читача повинна справити враження глибина знання та розуміння письменницею життя суспільства, механізмів його роботи, способів життя людей різних класів. Ще в “Феліксі Холті” вона відзначала, що “не існує приватного життя, яке не було б обумовлене більш широким суспільним життям” [4, с. 75]. “Мідлмарч” продовжує цю тему, і саме в глибокому аналізі особистості знаходить своє вираження геній письменниці. Найбільш вдалим, на думку критика, є образ Кейсобона та Лідгейта, оскільки їх могла створити лише та людина, яка добре

знала інтелектуальне життя зсередини. В образі Мері Гарт Лівіс бачить ідеал жіночості Дж. Еліот (якому не вистачає лише емоційності), а також її власну характерну силу. Особливе вираження творчого інтелекту романіста критик знаходить в аналізі образу Булстрода. Дж. Еліот дуже добре знала той релігійний світ, до якого належав Булстрод, розуміла його характер та мову, тому її аналіз є творчим, а уява – всепроникаючою; вона представляє нам конкретне у всій її реальності. Образи таких другорядних персонажів, як Рафлс та аукціоніст м-р Бортроп Трамбул, є діккенсовськими. Стверджуючи це, Лівіс має на увазі, що вони не виявляють ту особливу якість життя, яка відрізняє власну творчість Дж. Еліот, і яка втілена в образах сім'ї Гартів, Вінсі, м-ра Фербратера та Кедуолледерів, а також в гротескності образу Пітера Фезерстоуна та його родичів. Слабкість книги Лівіс бачить в образі Доротеї. За твердженням критика, “Доротея – продукт власного “духовного голоду” Дж. Еліот”, а оцінка її Уїллоом Ладіславом є оцінкою самої письменниці [5, с. 75]. Лівіс відмічає емоційну цілісність героїні, він впевнений, що створені ситуації “породжуються необхідністю піднятися над умовами реального світу”, але вони не є реальними і не мають “ані об'єктивності, ані сили ілюзії” [5, с. 79]. Таким чином, сила романіста проявилася в змалюванні образів Кейсобона, Розамонди, Лідгейта та Булстрода. І саме ця благородна та палка сила є “умовою тієї зрілості, яка дозволяє її вважати більш великим митцем, ніж Флобера” [5, с. 78].

Розділ книги, присвячений Г. Джеймсу є менш вдалим. Це пояснюється тим, що він складається з ряду есе, написаних у різний час, і які критик не мав наміру об'єднувати в книгу. Огляду творчості цього письменника не вистачає хронологічності, що, в свою чергу, заважає читачу сформулювати ясне уявлення про його становлення як романіста. Лівіс високо цінує інтелект Г. Джеймса, “реальний і завжди природний”, він відзначає, що в його ідеалізаціях немає нічого “фальшивого, дешевого або вульгарного”, він “благородно прославляє певний потенціал людини” [5, с. 12]. Його раннім творам притаманна легка технічна софістика, свобода від будь-яких ознак провінційності, а також своє особисте знання світу, що виділяє його з-поміж сучасників. Одним з класичних досягнень Г. Джеймса Лівіс відмічає зображення витонченої людської свідомості. Серед романістів-попередників Лівіс виділяє Дж. Еліот, чия робота мала безпосередній та вагомий вплив на опрацювання Г. Джеймсом власних проблем.

Незважаючи на свою недосконалість, розділ про Г. Джеймса сприяв досягненню згоди критиків в тому, що талант Джеймса мав найкраще вираження не в “Крилах голубки”(1902), “Послах”(1903) та “Золотій чаші”(1905), а в період ранньої зрілості, починаючи з “Вашингтонського скверу” і “Портрета леді”(1881) до “Бостонців”(1886). Лівіс віддавав перевагу раннім творам письменника, особливо “Бостонцям” та “Портрету леді” і визнавав, що їм притаманна “неприхована принадливість, яка виправдовує їх популярність”, маючи на увазі переконливих персонажів та вражаючі сцени. Причину “фундаментальної неясності” пізньої манери письма романіста Лівіс знаходить у внутрішній суперечці між європейською та американською точками зору письменника. Погіршення прози Джеймса пов'язується не з втратою спогадів про Америку, а з тим, що англійське суспільство не зуміло запропонувати письменнику будь-якого наближення до того ідеалу суспільства та цивілізації, яке він шукав. Центральним досягненням письменника є “Портрет леді”, і критика саме цього твору, за Р. Хейманом, є “найбільш розсудливою”. Не применшуючи певні недоліки роману, Лівіс підтверджує його високу оцінку; саме це врятувало “Портрет леді” від тієї зневаги, якої він зазнав.

Досить цікавим є відношення критика до постаті Ч. Діккенса. Більшість читачів, можливо, очікувала побачити його в самому центрі “великої традиції”, але критик відверто усуває його, аргументуючи це тим, що його геній має розважальний характер. Він визнає, що Діккенс належить до класиків, проте “глибокої відповідальності як митець слова” він не мав [5, с. 19]. Діккенс – чудовий письменник для читання в колі сім'ї, але “зрілий інтелект не знайде, як правило, у нього стимулу до особливої витриманої серйозності” [5, с. 19]. Отже, романісту відмовлено в такому важливому критерії як “серйозність”, що, в свою чергу, робить неможливим його включення до “великої традиції”. Єдиним романом письменника, в якому критик знаходить вияв його творчого генію, є “Важкі часи” – “відносно другорядна і у всякому випадку не найкраща його книга”, за словами російського вченого Д. Урнова [8, с. 161]. Традиційна критика, на думку Лівіса, не визнала цей роман через його незвичайність та відносно невеликий обсяг. В той же час, він приписує йому таку досконалість, “яку ми не пов'язуємо з Діккенсом”, це досконалість “витриманої і повної серйозності”. Виключення Діккенса з “великої традиції” дивує все більше, коли критик визнає його сильний вплив на Дж. Конрада, Г. Джеймса, Дж. Еліот та Д.Г. Лоуренса. Лівіс знаходить “присутність” Діккенса в “Секретному агенті” Конрада (особливо у використанні ним мелодрами), в меншій мірі – в творах Дж. Еліот. Також впливу Діккенса не зміг уникнути Г. Джеймс в “Принцесі Касамасімі” та “Родеріці Хадсоні”. Найцікавіше, на думку Лівіса, цей вплив виявляється в творі Д.Г. Лоуренса “Дівчина, що заблукала”. Критик відмічає, що “іронічний гумор та сукупність всіх засобів вираження в цілому в першій частині цієї книги мають незаперечне відношення до Діккенса, але є незрівнянно більш зрілими і належать до абсолютної серйозної значимості” [5, с. 21].

З плином часу літературознавець докорінно змінив свої погляди на творчість Ч. Діккенса, результатом чого стала написана у співавторстві з К.Д. Лівіс монографія “Діккенс-романіст”(1970). Справедливим є зауваження Д. Урнова, який писав: “Він [Лівіс] не змінив свого відношення до Діккенса, він змінив самого Діккенса... В процесі критичної “переоцінки” Діккенс, якому не вистачало “глибокої творчої відвертості”, отримав “інтелект, притаманний генію” [8, с. 159]. Звичайно, це цілком допустимо, що критики мають право змінювати свою точку зору, але, по меншій мірі, вони повинні визнавати цей факт. Проте, книга “Діккенс-романіст” була написана так, ніби “Великої традиції” не існувало зовсім. Так, в передмові автор з яв-

ною зневагою пише про тих, хто “каже нам зі знайомою впевненістю, що Діккенс, безумовно, був генієм, але що його лінія була розважальною”[2, с. ix]. Він не визнає, що саме цей погляд схвалювався у “Великій традиції”. А з тим, що Діккенсу досі не приділялася “така увага критики” взагалі важко погодитися. Але в цілому “Діккенс-романіст” – ґрунтовне дослідження, яке детально демонструє, що Діккенс вдало поєднував “розважальність” своїх творів з глибоким образним опрацюванням суттєвих проблем своєї епохи.

Що стосується літератури ХХ століття, в ній Лівіс виділяв лише одну постать, яка наближалася до рівня “великої традиції”, – це Д.Г. Лоуренс. Для нього він є набагато кращим новатором техніки та майстром мови, ніж Дж. Джойс, якого, до речі, було виключено з “великої традиції” ще рішучіше, ніж реаліста Ч. Діккенса. Погляд Дж. Джойса на літературний твір визначається як “глухий кут” або “шлях до дезинтеграції”. В той же час Лоуренса критик називає найсміливішим новатором “форми”, метода та техніки. Він переконаний, що нововведення та експерименти письменника були викликані його найсерйознішим інтересом до життя, а найкраще вираження його геній знайшов у романах “Закохані жінки” та “Веселка”, які не мають нічого спільного з “важким та сповненим почуття” стилем “Синів та коханців”. Незаперечно складність цих творів визнається мірою їх глибокої оригінальності.

В 1955 році була написана книга “Д.Г. Лоуренс: Романіст”, яка продовжила “Велику традицію” і метою якої було змусити літературний світ визнати значення досягнень цього письменника. Та незважаючи на безперечну вагомість цієї монографії, вона, за словами Е. Грінвуда, становить початок занепаду в роботі Лівіса як суворого літературного критика. Він приділяє зовсім мало уваги слабким сторонам творчості письменника, а постійне схвалення його досконалої майстерності робить ці недолки майже непомітними. До того ж, практично не розглядаються ті труднощі, які були викликані “інтригуючою сумішшю” реалізму та символізму Лоуренса.

В результаті проведеного дослідження можемо зробити такі **висновки**:

1. “Велика традиція” цілком справедливо заслуговує репутацію однієї з найкращих книг, які були написані про англійський роман. Для багатьох студентів часів Лівіса та сьогодні ця книга була і є своєрідним посібником в тому розмаїтті літературних багатств, які важко виявити самостійно.

2. Саме “Велика традиція” сприяла виникненню такого інтересу до творчості Дж. Еліот, Г. Джеймса та Дж. Конрада, якого вони не мали до публікації цієї книги; і саме вона дала поштовх формуванню нового способу викладення творчості цих авторів в курсах художньої літератури нових університетів[3, с. 45]. Таким же чином, завдяки монографії “Д.Г. Лоуренс: Романіст”, отримав належне визнання талант і цього письменника.

3. Незважаючи на суперечливість поглядів, які викликає критична методологія Лівіса, можна сказати, що він намагався ствердити свої відкриття так “відповідально, сильно та зрозуміло, як тільки міг”. І, навіть, якщо він був неправий, “він прискорив діло критики”, адже воно “пов’язане з такими літературними дискусіями, які приносять користь”[9, с. 15].

На жаль, обсяг статті не дозволяє більш детально зупинитися на дослідженні цієї проблеми, але, таким чином, залишаються перспективи для її подальшого розвитку.

Джерела та література:

1. Вейман Р. “Новая критика” и развитие буржуазного литературоведения: Пер. с нем./ Вступ. ст. Р.М. Самарина.– М.: Прогресс, 1965.– 428 с.
2. Leavis F.R., Leavis Q.D. Dickens, the Novelist. - London: Chatto and Windus, 1970.– 352 p.
3. Greenwood, Edward. F.R. Leavis.– Harlow, Essex: Longman group, 1978.– 58 p.
4. Hayman, Ronald. Leavis.– London: Heinemann Educational Books Ltd., 1976.– 165p.
5. Leavis F.R. The Great Tradition.– London: Chatto and Windus, 1955.– 260 p.
6. Козлов А.С. Литературоведение Англии и США XX века.– Симферополь: Таврида, 1994.– 255 с.
7. Buckley, V. Poetry and Morality: Studies on the criticism of Mathew Arnold, T.S. Eliot, F.R. Leavis.– London: Chatto and Windus, 1959.– p. 158 – 238.
8. Урнов Д.М. Литературное произведение в оценке англо-американской “новой критики”.– М.: изд-во “Наука”, 1982.– 262 с.
9. Leavis F.R. Revaluation.– Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books Ltd., 1972.– 256 p.

Стаття посвящена дослідженню інтерпретації Ф.Р. Лівісом (англійським літературним критиком, представителем соціокультурного напрямку) проблеми традиції в історії англійського роману. Автор статті дає аналіз основних критических робіт, посвящених цьому вопросу, – «Велика традиція»,

«Диккенс-романист» и «Лоуренс-романист». Прослеживается генезис критической мысли исследователя относительно творчества выдающегося английского писателя Ч. Диккенса. Обосновывается несомненная значимость выше указанных работ для развития литературоведения.

The article deals with Dr. Leavis' understanding of "tradition" of the English Novel. The author of the article analyses the main critical works devoted to this question – "The Great Tradition", "Dickens: The Novelist", "D.H. Lawrence: Novelist". Antonova N.V. studies the development of the critic's view regarding the creative work of the outstanding English writer Charles Dickens. The author gives grounds of the importance of Leavis' oeuvre to the world literary criticism.

УДК 821.111–31.09 (410)

Ключевые слова: роман, "пристальное чтение", проза, творческий интеллект, "великая традиция", нравственные интересы.

Ключові слова: роман, "пильне прочитання", проза, творчий інтелект, "велика традиція", моральні інтереси.